

Христо АНДОНОВ — ПОЛЈАНСКИ

ДЕЛОТО НА МЕТОДИЈ*

Единаесет столетија не делат од смртта на Методиј Солунски и Моравски. Тој го продолжи и го заврши просветителското дело на својот знаменит брат Кирил, давајќи, во истовреме, свој придонес во поставувањето и продлабочувањето на словенската писменост, на народната словенска култура. Тоа се единаесет столетија на незаборавник, со кој словенските народи влегоа во релациите на човечката цивилизација. Првиот Кирило-Методиев потег во преводот на словенското писмо: „Искони бје словото“ — „Во почетокот беше словото“ претставува превосходно прогресивен творечки подвиг.

На 6 април 885 година, во далечната Моравија, го заврши својот живот Методиј. Житието вели дека народот му одел на последно простување, му го оддавал заслуженото признание, зашто, како што се вели: „... им беше сè на сите, за да ги придобие сите“. Со тоа се искажуваше благодарност за неговата неуморна повеќе од дваесетгодишна мисионерска работа за просветување на народот, за воведување словенско писмо и словенска служба во црквата. Таа негова посветеност, како и на неговиот брат, кон словенското дело имаше епохално значење за натамошниот развој на словенските народи, југословенските народи, македонскиот народ. Благодарение на тоа епохално дело се удрија темелите на словенската просвета и култура, на словенската писменост и книжевност. Тоа значеше своевиден подвиг за чекорење по светлините на слободата.

Делото на Методиј, е единствено — Кирило-Методијево дело. Тоа имаше епохално значење за историскиот и за просветно-културниот развој на сите словенски народи, но тоа и ја предизвика науката. Во славистиката, во словенската филологија, во македонистиката — се создаде кирилметодијевска наука, кирилметодијевско прашање. Повеќе од 160 години се развива научен интерес за него. За ова единствено кирилметодијевско дело е објавена огромна продукција, така што студиите се регистрирани во десетина библиографски прегледи. Делото на Кирил и Методиј ги

* Беседа одржана на свечената академија на Универзитетот „Кирил и Методиј“ во Скопје на 24 мај 1985 година.

возбудуваше и ги возбудува научните умови и е направен разно-стран пресврт во проучувањето на таканаречената кирилометоди-евска проблематика.

I

Методиевиот јубилеј претставува прекрасна можност и убав повод да се истакнат поглавните и посуштествените страни во не-исцрпното трајно дело на големите солунци.

Основите на делото на Кирил и Методиј се поставија во Македонија во IX век. Како резултат на словенското населување во VI и првите децении на VII век, цела Македонија, со исклучок на Солун, беше населена со словенски племиња. Македонските Словени во VII век се обединуваат во племенски сојузи — склавинии. Склавиниите заземаат истакнато место во историјата на македонскиот народ. Тие одиграле значајна улога и придонеле Македонските Словени да го поминат патот од племиња кон феудален народ, од воена демократија кон феудална држава. Всушност, тука и се создаваат основите на македонскиот етнос, на македонскиот народ од кој во текот на историскиот развој се оформи македонската нација.

Македонските склавинии, кои византиските извори ги нарекуваат: „склавинии во Македонија“, ја изградувале и ја заштитувале својата самостојност и слобода. Но, со текот на времето тие, поради можноста за создавање единствена македонска држава почнале да претставуваат опасност за Византија, која настојувала да ги потчини со сила или да ги постави во вазален однос.

Во IX век почнале да се наметнуваат бугарските завојувања со што Македонија станувала арена на византиско-бугарските борби за превласт. Меѓутоа, македонските склавинии се спротивставувале на сите завладувања, бранејќи ја својата самостојност. Од средината на IX век се создавале нови услови за натамошно проширување на византиската власт во Македонија, но и натаму Македонските Словени претставувале фактор во политиката на византиската империја. Таа започнувала да применува дипломатски и други мерки за да ги потчини. Една од тие форми претставува и водењето активна политика за христијанизирање на Македонските Словени. Тоа беше нов начин на потчинување, но, придонесуваше, од друга страна, во тогашните услови, за издигнување на словенските племиња кон повисока култура, изградвана на самобитни начела. Всушност, овој процес најрано започнал кај Македонските Словени и кај нив континуирано се одвивал. Од нивна средина започнале да се истакнуваат духовно издигнати личности, кои се наметнувале на Византија со својог углед, со својата образованост, со својата перспективна насоченост. Тоа биле солунските браќа Константин — Кирил и Мето-

диј. Ним им биле доверувани специјални државни мисии, а важеле за високообразовани личности. Тие биле солунци, од угледно семејство. Во науката се изнесени неколку мислења за нивното потекло. Нивното македонско-словенско потекло се надоврзува на нивниот ентузијазам, на нивната непрестајна посветеност кон словенското дело. Особено индикативно е мислењето на познатиот византолог Фјодор Успенски, кој во 1885 година се изјаснил дека „не би можела да се разбере дејноста на Кирил и Методиј ако не се смета дека тие по потекло се Словени“. Забележително е и инсистирањето на византискиот император Михаил III пред Константина — Кирила: „Ви бо јеста Селуњанина, да Селуњани вси чисто словенски беседајут“ — „Ви сте солунци, а солунците сите чисто словенски зборуваат“. Овој аргумент е за посебно одбележување, а е искажан пред Моравската мисија.

Квалитетите на солунските браќа Византија ги користела на свој специфичен начин. Константин-Кирил, кој и беше наклонет на науката, а кој стекнал највисоко вредносно образование и воспитание, беше користен во дипломатски и во други мисии. Постариот брат — Методиј се посветил на воената кариера и како таков бил ползуван од господарчката власт. Особено е значајно неговото ангажирање за воен управник, како што се вели во изворите, на „словенско кнежество“. Во Житието се говори како за „књажение словенско“. Се уште прецизно не е утврдено за кое кнежество словенско, за која македонска склавинија се однесува неговото управување. Најмногу приврзаници има мислењето дека тоа кнежество се наоѓало во Македонија, во областа Стримон, на реката Струма. Образложено е и другото мислење дека тоа се наоѓало во струмичко-брегалничката област на византиско-бугарската граница. Како воен управник во „словенско кнежество“, Методиј вршел повеќе должности. Утврдено е дека тој е автор на многу важниот документ — „Закон судниј људем“, што бил напишан на словенски јазик со грчки букви и се смета за „првенец на сета словенска литература“. За оваа значајна творба се води дискусија во науката. Особено е интересно мислењето на уважениот научник С. Троицкиј, кој смета дека овој законик е создаден во Македонија, и тоа во времето кога Методиј стоел на чело на едно словенско кнежество.

По престанувањето на воено-управничката дејност на Методиј, тој, заедно со брата си, учествувал во неколку дипломатски мисии, а потоа се повлекол во тивкиот манастирски живот.

Дипломатската и просветно-културната дејност на солунските браќа Константин-Кирил и Методиј предизвикала интерес во Византија и надвор од неа. Токму тоа е времето (862 година) кога моравскиот кнез Ростислав се обратил до Византија да му испрати учени луѓе, кои ќе ја објаснуваат вистинската христијанска вера на разбирлив словенски јазик. Овој историски апел на Ростислав не беше случаен, оти тој, најсигурно, беше известен дека

такви учени луѓе постојат во Византија. Од друга страна, самиот византиски император знаел веќе за кого да се определи. Тоа биле солунските браќа Константин-Кирил и Методиј, кои стекнале вредно искуство во дипломатските мисии, во просветно-културната дејност меѓу Македонските Словени, како и во тоа дека го знаеле словенскиот јазик, бидејќи биле од Солун.

Тоа претставува пресвртен чин во биографијата на солунските браќа и има епохално историско значење. Особено се изрази во создавањето од страна на Константина-Кирила на словенската азбука — глаголицата и на словенската писменост, со подготвување на најважните црковни книги на словенски јазик. Во науката непобитно е утврдено, и покрај многуте претпоставки, дека јазикот на оваа словенска писменост е изграден врз основа на јазикот на Македонските Словени, односно врз основа на солунскиот македонски говор. Особеностите и специфичностите на тој старословенски јазик дефинитивно се сврзуваат со македонската средина во IX век. Со капиталните студии на авторитетите во славистичката наука, особено на Ватрослав Јагиќ и Ватрослав Облак, дефинитивно е разјаснето прашањето дека од Македонија потекнува јазикот на солунските браќа Константин-Кирил и Методиј, со кој тие ги превеле првите словенски книги. Така се создаде првиот литературен јазик на Словените, кој со време се усовршуваше кај словенските народи. Оттука, без основа се квазинаучните разбирања за некаков „старобугарски“ карактер на Кирило-Методијевиот јазик. Најбитно и најаргументирано е утврдено во науката дека корените на овој јазик се засновуваат врз македонските говори од Јужна Македонија, врз јазикот на Македонските Словени. Би го споменале најновото искажување на познатиот филолог Јиржиј Веселиј за тоа каква била смислата на Константин-Кирил и Методиј да создадат „старобугарски“ јазик и со него да ги подучуваат Словените и како може тој „старобугарски“ јазик да ги „обедини Словените“, кога во тоа време ни Бугарите немале ни сопствен, ни народносен, ни верски идентитет.

II

Најзабележителен пункт во биографијата, во политичката и во просветно-културната дејност на солунските браќа Кирил и Методиј зазема нивната Моравско-панонска мисија. Во науката се изнесени повеќе мислења за целта и карактерот на оваа Мисија. Поводот беше сосема очевиден. Да им се помогне на Великоморавците да се воведат во нивната земја словенското писмо и словенската богослужба. За ова нивно историско барање вли-

јаеле повеќе фактори. Пред сè: засилената германизација, тенденцијата за сопствена државност, обезбедувањето самостојност и независност. Особено беше искристализиран политичкиот и воено-стратегискиот фактор. Моравија се наоѓаше во чести војни со франачката и со германските држави. Освен тоа, во 862 година Бугарија беше сојузник на овие држави. Тогаш беа водени и преговори помеѓу нив за воен сојуз против Моравија. Затоа, моравскиот енергичен кнез Ростислав тогаш побара од Византија да му се испратат мисионери, кои ќе ја шират богослужбата на разбирлив словенски јазик, со цел да се осуети германско-бугарскиот сојуз.

Очигледно е дека историскиот апел на Ростислав содржи во себе политичка основа, а беше диктиран од тогашната констелација на моравската држава, за да се зачува самостојноста, да се отстрани асимилацијата. Тој негов потег веднаш беше прифатен од Византија зашто одговараше и на нејзините политички и други интереси. Целта беше да се спречи ширењето на франачкото и германското влијание на Исток, а од друга страна да се форсира византиското влијание меѓу словенските народи и да се парира на бугарскиот сојуз со франачката и германските држави. На тој начин почетокот на Моравско-панонската мисија на солунските браќа Константин-Кирил и Методиј во 863 година беше обвршен со политичка нота и интереси. Византија веруваше во опитноста на своите мисионери, кои стекнале големо искуство во поранешните мисии. Меѓутоа, ситуацијата со Моравија беше поинаква. Мисијата на солунските браќа, покрај својот политички аспект, добиваше и просветно-културен карактер. Во почетокот политичката цел на Мисијата беше доминантна, но, подоцна, со текот на времето таа се губеше, бидејќи солунските браќа својата дејност исклучително ја посветија на големото словенско дело. Тоа доби дефинитивно вистинито значење, бидејќи го зрачеше целиот словенски свет со просвета и култура.

Моравско-панонската мисија на солунските браќа Константин-Кирил и Методиј се одвиваше во неколку етапи. Тие требаше да извршат грандиозна работа, па тука, во Моравија, ја продолжија својата поранешна дејност во ширењето на словенската просвета и култура, во развивањето на богослужбата на словенски јазик. Од словенскиот народ во Моравија биле дочекани со одушевеност. Во Житието се вели дека тие огреале „... како сонце со своите лачи, со своето излагање и проповед“. Но, нивната просветно-културна работа била попречувана од германското свештенство и затоа од Моравија преминале во Панонија, кај кнезот Коцел, кој имал слични проблеми како кнезот Ростислав. Потем заминале за Рим за да го бранат своето учење. Римскиот папа во почетокот ја одобрувал и ја поздравувал нивната просвети-

телска работа. Затоа, во Рим браќата и нивните ученици добиле високи почести и признанија, а била одобрена и целокупната нивна работа. Тука Константин го добил монашкото име Кирил, а му биле оддадени високи почести се до неговата смрт во 869 година. Такви почести му биле дадени и на Методиј, кој добил висок свештенички чин — архиепископ. Тоа значеше големо признание за неговото дело. Повеќе од една деценија, се до својата смрт во 885 година тој работел на делото на брата си, во Моравија и Панонија внесувајќи нови содржини во ширењето на словенската просвета и култура. Особено големи усилби Методиј вложил во установувањето на панонската архиепископија, што значеше црковна и политичка независност на Панонија и Моравија.

Успешната дејност на Методиј, како во Моравија така и во Панонија и натаму наидуваеше на спротивставување на германското свештенство. Тие се противеле на целокупната дејност на Методиј, особено на неговата заангажираност за дооформување на преводот на евангелието и преводот на другите книги. Сето тоа значеше негов голем придонес за развојот на словенската писменост. Но, германските феудални кнезови настапувале се поагресивно и работите во Моравија и во Панонија се измениле на штета на словенското дело, предводено од Методиј. Тој беше затворен и издржал две и пол години во германските затвори. Потоа повторно ја продолжил работата и се подготвувал да ја брани словенската вистина во Рим. Во 881/882 година патувал за Цариград и, според едно мислење, патот го водел преку Далмација-Драч и Македонија. Повторно се вратил во Моравија и продолжил со својата дејност се до 885 година, кога го завршил својот макотрпен живот посветен на словенското дело.

Делото на Методиј и на неговиот знаменит брат Кирил го продолжиле нивните ученици. Меѓутоа, и тие биле подложени на жестоко прогонување и, на крајот, биле изгонети од Моравија и Панонија. Сега делото на солунските браќа се продолжуваше во сосема нови услови. Кирило-Методијевата генерација во личноста на Климент и Наум развиваше успешна просветно-културна дејност, што особено се изрази во развојот на Климентовата школа во Охрид, од каде што, според Пространото житие, излегле 3500 ученици. Во Охрид со нови димензии се ширеше словенската писменост, и мошне развиената книжевна дејност, што најде израз во формирањето на Охридската книжевна школа. Охрид стана крупно просветно-културно средиште, по заслуга на Климента, чијашто фигура доби општословенско значење. Со тоа континуирано продолжи културно-политичката самобитност на словенските, на југословенските народи, на македонскиот народ. Македонија повторно стана расадник, од каде што се ширеа словенската писменост и култура по целиот словенски свет.

III

Делото на Методиј и на неговиот знаменит брат Кирил доби грандиозен одглас и внимание кај сите словенски народи. Тоа придонесе да се создаде кирилometодиевска традиција, и тоа од разновидни аспекти во областа на просветата, науката, книжевноста, уметноста, воопшто во културата. Меѓутоа, кирилometодиевската традиција, за повеќе словенски народи особено за југословенските и за македонскиот народ, имаше прогресивен и револуционерен карактер. Таа се вгради во храбрата револуционерна традиција и претставува црвена нишка и лајтмотив во борбата за национално и социјално ослободување, што е особено карактеристично за новата и најновата историја.

Голем придонес за развивањето на оваа кирилometодиевска традиција имаше Климент Охридски, кој со патос и љубов го негуваше, го почитуваше и го развиваше нивното огромно наследство. Тој прв го воведо култот и споменот кон словенските браќа, со милозвучен восхит го воспеа нивното големо дело.

Во текот на изминативе единаесет столетија кирилometодиевската традиција и култот кон Кирил и Методиј се развиваа разнообразно во сиот словенски свет. Најпрвин тоа се одрази во јужнословенската ликовна традиција. Забележителна е присутноста на портретите на Кирил и Методиј. Силен одблесок нивните ликови најдоа и во македонскиот фреско-живопис и во иконописот од XI па се до крајот на XIX век. Во XVIII и во XIX век оваа традиција најде израз во „Седмочислениците“, што се однесува на Кирил и Методиј и на нивните ученици.

Во текот на вековите се ширеше споменот за Кирил и Методиј кај сите југословенски народи. На широка скала наиде кирилometодиевската традиција во Хрватска и Далмација што продолжува се до денес. Во Словенија во XVII век Јанез Валвазор го истакна придонесот на Кирил и Методиј. Во 1777 година во Љубљана започна јавно празнување на браќата Кирил и Методиј. Во епохата на словенечката преродба започна да се развива култот кон солунските браќа и се формира Братството „Св. Кирил и Методиј“.

Југословенските поети и писатели, како и југословенските научници со љубов и пиетет го обработуваат делото и култот на Кирил и Методиј. Насекаде, за време на јубилејните Кирило-Методиеви годишнини се одбележува големото дело на солунските браќа.

Во Македонија, во текот на изминатите единаесет векови, постојано се величеше споменот кон светите браќа Кирил и Методиј. За време на македонската преродба особено беше изразен жив интерес за нивното дело, за кирилometодиевското пра-

шање. Се организираа прослави, се празнуваа нивните јубилеи и денови, се отвораа училишта и цркви со нивните имиња. Македонските писатели со особен пиетет и почит се однесуваа кон личностите на Кирил и Методиј, кон нивното големо дело. Христифор Жефаровиќ во 1741 година прв го претстави ликот на Методиј. Јордан Хаџи Константинов — Џинот и Горѓи Динката во своите написи говорат за солунските браќа. Партениј Зографски ги преведе житијата. Константин Миладинов ги именува: просветители наши Кирил и Методиј. Во 1860 година во Охрид работеше тајно училиште посветено на Кирил и Методиј. Во еден запис од 1865 година еден свештеник од Крива Паланка бележи: за нашите словенски учители и просветители Кирил и Методиј. Особено голема дејност во развивањето на кирилometодиевската традиција презеде Рајко Жинзифов, кој во руските списанија од 1863 година наваму печатеше статии посветени на Кирил и Методиј. Тој истакнува дека тие се родиле во „славјанска Македонија“, а нивното дело го празнувале сите словенски народи, особено во време на илјадагодишнината од Моравската мисија. Во своите песни тој го зема мотивот за солунските браќа. Големо внимание и почит кон Кирил и Методиј изразувале и Горѓи Пулевски, Кузман Шапкарев, Марко Цепенков и други македонски културни дејци.

Особено од значење биле подготовките за празнувањата и самите празнувања на илјадагодишнината од смртта на Методиј: 1885 година. Забележителни, по тој повод, се истапувањата со свои говори и беседи на Трајко Китанчев и Григор Прличев. Трајко Китанчев, на кого добро му била позната дејноста на Кирил и Методиј, говорел, како што кажува Горче Петров, на македонски народен јазик. Знаменито било и словото на Григор Прличев, кој со почит и возбуда говорел за солунските браќа. Својата реторска беседа за Кирил и Методиј ја исполнил со ѕвездopodobни исказувања и низ една носталгична импресија за „мајка Македонија“, која била „многу ослабната“, изразувајќи, во исто време, верба во нејзината иднина. Големи биле празнувањата во 1885 година. Тогаш, истакнатиот деец Исаија Радев Мажовски патувал во Петроград на овие празнувања, од името на словенска Македонија.

На кирилometодиевска традиција во Македонија и се додава и политичка нота. Така, уште во „Правилата на Македонскиот востанички комитет“ од 1878 година Македонија се именува како земја на „славните словенски просветители“. Во „Малешевски Балкан“ од 1897 година Македонија се именува како мајка на браќата Кирил и Методиј. Гоце Делчев уште во училишните денови обрнувал внимание и со почит се однесувал кон делото на Кирил и Методиј. Македонистите со гордост во сво-

ите написи се восхитуваат од делото на солунските браќа (А. Драндар — А. Бругс). Ѓорче Петров говори дека во време на планирањето на Востанието во 1903 година имало предлог тоа да се подигне на денот на Кирил и Методиј. Во времето и непосредно по Илинденското востание, во словенските земји поддршката на македонската борба за слобода се поврзува со ликовите на солунските браќа, чијашто татковина била поројена. Во развивањето на кирилometодиевската традиција и култот кон личностите на Кирил и Методиј особено е значаен придонесот на Македонското научно литературно другарство во Петроград, кое за свои патрони ги зема Кирил и Методиј во времето од 1903—1914 година го афирмира нивното дело. Во таа дејност особено активни биле Крсте Мисирков и Димитрија Чуповски.

Македонската прогресивна генерација од периодот помеѓу двете војни со особена почит се однесува кон ликовите и делото на Кирил и Методиј. Во 1940 година, во Македонскиот литературен кружок во Софија, Никола Јонков Вапцаров говорел за Кирил и Методиј и за нивното големо дело. Покраинскиот комитет на КПЈ за Македонија, почнувајќи од ноември 1940 година, потем во текот на НОБ, во своите летци и прогласи му изразува признание на делото на солунските браќа. Во воените прогласи постојано се протестира против присвојувањето на Кирил и Методиј и на се што е македонско од страна на бугарските фашисти.

*

* *

Делото на Методиј и на неговиот знаменит брат Кирил има епохално значење. Тоа нивно стојносно дело го оцениле уште на времето нивните најблиски соработници. Така, Климент Охридски во „Пофалното слово“ го оддава признание на следниов начин: „Се појавивте рамни на небото и се поднебесно изодивте со своите стапки и сиот свет го огреавте. Благословен е вашиот јазик со кој сте ги посеале духовните зборови, за спасение на безбројните народи... Достојно да одиме по вашите стапки“. И визионерски се изразува признателноста: „Слава и чест и почит до векот на вековите“.

Оваа благодарност на највпечатлив начин ја изразува признателноста кон големото дело на солунските браќа Кирил и Методиј. Тоа дело дојди општочовечко значење со поставувањето на браќата Кирил и Методиј во редот на знаменитите луѓе на човештвото.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

А. ИЗВОРИ

Ангелов Б. С. и Х. Колев, Климент Охридски, Събрани съчинения. София, БАН 1973; Андонов — Полјански Христо, Британска библиографија за Македонија. Скопје, Архив на Македонија 1966; Антиќ Вера, Прилог кон Кирилметодиевската библиографија. — Историја (Скопје) 2 (1969); АСНОМ. Документи од Првото и Второто заседание на АСНОМ, Т. И. кн. 2. Скопје, Архив на Македонија 1984; Бильбасов В. Л., Кирил и Методий по документелным источникам. 1—2. С — Петербург 1868—1871; Вапшаров Никола Ј., Творби. Избор и предговор Гане Тодоровски. Скопје, Мисла 1979; Византиски извори за историју народа Југославије. I—II. Београд, САН 1955—1959; Воронов Д. А., Главнейшие источники для истории св. Кирила и Мефодия. Киев 1877; Ганев В., Закон судный людем. София 1959; Гоце Делчев во спомените на современниците. Редакцијата Х. Андонов — Полјански. Скопје, Култура 1972; Grivec Fr. Zătja Konstantina in Metodija. V Ljubljani 1951; Grivec F. F. Tomšič, Constantinus et Methodius Thessalonienses. — Fontes. Radovi Staroslavenskog instituta. Knj. IV. Zagreb 1960. (Konstantin i Metodija Solunjani); Dvornik F., Les Légendes de Constantin et de Méthode vues de Byzance. Prague 1933; Документи за борбата на македонскиот народ за самостојност и за национална држава. Том I. Скопје, Универзитет „Кирил и Методиј“ 1981, 52—68; Дуйчев Ив., Из старата българска книжнина. И. София 1943; Дуйчев Ив., А. Кирмагова и А. Паунова, Българска кирилметодиевска библиографија за периода 1944—1962. — Сборник „Хиљада и сто години славянска писменост 863—1963. София 1963; Жинзифов Рајко, Одбрани творби. Приредил Гане Тодоровски. Скопје, Мисла 1981; Закон Судый людем. Краткој редакцији. Подготвили к печати М. Н. Тихомиров и Л. В. Михов. Под редакцијой академика М. Н. Тихомирова. Москва, АН СССР 1961; Извори за Ослободителната војна и револуција во Македонија 1941—1945. Т. И. Кн. I. Скопје, ИНИ 1968; Ильинский Г. А., Опыт систематической Кирило-Методьевской библиографии. София, БАН 1934; Конески Блаже, Оливера Јашар — Настева, Македонски текстови од 10—20 век. Скопје; Лавров П. А., Материалы по истории возникновения древнейшей письменности. Ленинград 1930; Лапе Љубен, Одбрани текстови за историјата на македонскиот народ. I дел. Скопје, Универзитет „Кирил и Методиј“ 1975; Мечев К., Кирил и Методий. Исторически извори и литературни паметници. София 1969; Миладинов Константин, Избор и предговор Гане Тодоровски. Скопје, „Мисла“ 1980; Панонски легенди. Превод Р. Угринова — Скаловска. Скопје, Македонска книга 1969; Поленаковиќ Харалампие, Прилог кон кирило-методиевската библиографија. — Литературен збор (Скопје) 5 (1964); Попруженко М. и Ст. Романски, Библиографически преглед на славянските източници за живота и дейноста на Кирила и Методия. София, БАН 1935; Попруженко М. и Ст. Романски, Кирилметодиевска библиографија за 1934—1940. София, БАН 1942; Теодоров — Балан А., Кирил и Методиј. I—II. София 1920, 1934; Tomšič F., Vitae Methodii. — Slavistična revija (Ljubljana) 3—4 (1955); Трифуновић Ђ., Кирило и Методије. Житија — службе — канони — похвале. Београд 1964.

Б. ЛИТЕРАТУРА

Алексова Блага, Баргала — Брегалница во светлината на новите археолошки истражувања. — Гласник на ИНИ XI/3 (1967); Андонов — Полјански Христо, Гоце Делчев и неговото време. Скопје, Култура 1972; Андонов — Полјански Х., Македонија и Словенија. Скопје, Култура 1978; Андонов — Полјански Х., Одбрани дела. 1—5. Скопје, „Мисла“ 1980—1981; Antoljak S., Unsere Sklaviniien. — Actes du XIIe Congres international d'Etudes Byzantines. Ohride II, Beograd 1964; Antoljak S., Makedonija u 9. stoljeću. — Кирил Солунски 1. Скопје, МАНУ 1970; Балабанов Коста, Култот кон словенските просветители во живописот и иконописот. — Нова Македонија 2 март 1969; Балабанов К., Словенските просветители Кирил и Методиј во делата на македонските иконописци од XIX век. — Кирил Солунски 1. Скопје, МАНУ 1970; Баласчев Г., Найстарата славјанска държава на Балканският полуостров през VII и VIII век и нејния етнически състав с две карти. София 1924; Беляев И., Жизнь святых Кирила и Мефодия учителей славянский. Москва 1871; Bogata historie i dnešen. — Rudé Právo (Praha) 98 (1985); Бошкоски Борис, Свети Кирил-мисионер и заштитник на словенската писменост. — Кирил Солунски 1. Скопје, МАНУ 1970; Vumetal Fr., Solunšti bratri. — Lidová Democracie (Praha) 93 (1985); Георгиев Е., Кирил и Методиј основоположници на славјанските литератури, Софиј 1956; Георгиев Е., Кирил и Методиј. Истината за создателите на българската и славјанска писменост. София 1969; Георгиевски Михајло, Распут на книжевноста во Македонија. — Нова Македонија 13. IV. 1985; Гилфердинг А., О Кириле и Мефодие и тьсячетлетий годовщине. — Кирило-Мефодиевский сборник. Москва 1865; Гошев И., Кирил и Методиј. — Годишник на Софийски Университет. Богословски факултет VI (1938); Грацианский Н., Деятельность Константина и Мефодия в Великоморавском кнежевстве. — Вопросы истории (Москва) I (1945); Grives Fr., Slovanska apostola Sv. Ciril in Metod. Ljubljana 1927; Grives Fr., Konstantin und Method. Wiesbaden 1960; Grives Fr., Slovanska blagovestnika Sv. Ciril in Metod. Celje 1963; Грозданов Цветан, Портрети на светителите од Македонија од IX—XVIII век. Скопје, Републички завод за заштита на спомениците на културата 1983; Гюзелев В., Княз Борис Първи. България през втората половина на IX век. София 1969; Damjanović St., Jedanaest stoljeća nezaborava. — Oko (Zagreb) 17—31. I. 1985; Durnovo N., Еше о происхождения старославянского языка и письма. — Byzantinoslavica (Praha) I/III (1931); Dvornik Fr., Les Slaves, Byzance et Rome au IXe siècle. Paris 1926; Dvornik Fr., Légendes de Constantin et de Méthode vues de Byzance. Praha 1933; Dvornik Fr., The Significance of the Missions of Cyrill and Methodius. — Slavic Review (Washington) June (1964); Dvornik Fr., Byzantské misie u Slovanů, Praha 1970; Димевски Славко, Кон 1100 годишнината од смртта на Методиј Солунски. — Нова Македонија 27 — 31. III, 1 — 3. IV. 1985; Dittrich Zd., Christianity in Great Moravia. Groningen 1962; Елпидинский Я., Кирил и Мефодий, просветители Славян. Петрозаводск 1885; Илиќ В. И., Кирилметодиевската традиција во две беседи на Григор Прличев. — Кирил Солунски 1. Скопје, МАНУ 1970; Историја на македонскиот народ. Т. 1. Скопје, ИНИ 1969; Историја народа Југославије. Т. II. Београд 1953; История Чехии. Москва 1947; Jagić V., Konstantin (Ciril) i Metodij osnivači slavenske crkve i književnosti. — Rani kraći radovi. Zagreb 1948; Јагиќ В., Кирил и Методиј и нивните ученици. Скопје, ИНИ 1954; Јурковић Љ. Д., Прва дипломатска мисија Константина Филозофа — Кирила просветителя Словена. — Зборник за друштвене науке Матице Српске. Нови Сад 1956; Каждан А. П. — Г. Г. Литаврин, Очерки истории Византии и южных Славян. Москва 1958; Кардэль

Едвард, Одбрани дела. И. Скопје, „Комунист“ — „Мисла“ 1980; Кирил Солунски 1—2. Скопје, МАНУ 1970; Кирило — Методијевска енциклопедија А — З. Софија, БАН 1985; Кирило-Методијевски страници. Софија 1983; Кирило-Методијевски студии. Книга I. Софија, БАН 1984; Кирило-Методијевски сборник. Москва 1865; Киселков В. С., Славјанските просветители Кирил и Методиј. Софија 1945; Климент Охридски. Скопје 1974; Книга за Климент Охридски. Скопје, „Кочо Рацин“ 1966; Конески Блаже, За македонската литература. Скопје, „Култура“ 1967; Конески Б., Македонскиот јазик во развојот на словенските литературни јазици. Скопје, „Култура“ 1968; Конески Б., Од историјата на јазикот на словенската писменост во Македонија. Скопје 1975; Конески Б., Кирилометодијевска традиција меѓу Јужните Словени во XVIII и XIX век. — Предавања на VIII Семинар за македонски јазик, литература и култура (1975), Скопје, Универзитет „Кирил и Методиј“ 1978; Конески Б., Граматика на македонскиот литературен јазик. Скопје, „Култура“ 1982; Конески Б., Историја на македонскиот јазик. Скопје, „Култура“ 1982; Koneski B., Konečni smisao zavjeta. — OKO (Zagreb) 11 — 25. IV. 1985. (Intervju — G. Stojkovski); Коцеки Милан, И всички други да разберат. — За буквите (Софија) април 1985; Кувев К., Черноризец Храбър. Софија 1967; Лавровски П. Св. Кирил и Методиј. Харьков 1863; Lacko M., St Cyril a Metod. Roma 1963; Мальшевский Ив., Святые Кирил и Методиј первоучители славянские. Киев 1886; Методијевски юбилейни сборник. Варшава 1885; Мечев К., Климент Охридски е общото похвално слово за Кирил и Методиј. — Сборник Климент Охридски 916—1966. Софија, БАН 1966; Македонска книжевност. Београд 1968; Nazor A., Cirilu i Metodiju u čast. — OKO 11 — 25. IV. 1985; „He ce Бугари“. — Нова Македонија 13. IV. 1985 („Авенире“). Рим; Острогорски Георгије, Историја Византије. Београд, „Просвета“ 1959; Ostrogovski G., Vizantiја i Južni Sloveni. — Jugoslovenski Istorijski Časopis I (1963); Ostrogovski, The Byzantine Background of the Moravian Mission. — Dumbarton Oaks Papers XIX (1965); Острогорски Г., Византија и Словени. Београд, Просвета 1970; Отенко И., Константин и Мефоди. Варшава 1928; Панов Бранко, Општествено-политичките прилики на Струмичката област од крајот на VI до почетокот на X век. — Гласник на ИНИ V/2 (1961); Панов Б., Карактерот на дејноста на браќата Кирил и Методија во Македонија. — Просветно дело XIX/7—8 (1963); Панов Б., Климент Охридски. — Историја III/1 (1967); Панов Б., Дејноста на Кирил и Методија во Македонија. — Кирил Солунски 1. Скопје, МАНУ 1970; Панов Б., В којој области Македонија била Мефодиј князем. — Actes du IIe congrès international des Études du Sud-est Européen. T. I. Athenes 972; Panov B., Die Mission von Bregalnitza Konstantin des Philosophen — Kiril. — Годишен зборник 3(29)/1977/; Панов Б., Бисер од културната ризница. — Млад борец (Скопје) 1459 (1985); Петканова Д., Константин — Кирил Деница на славјански род. Софија 1983; Пейчев Б., Методиј — всеславјански апостол и учител. — Език и литература (Софија) 3(1985); Pogačnik J., Slovensko srednjeveško slovstvo in Ciril-Metodijska tradicija. — Кирил Солунски 1. Скопје, МАНУ 1970; Поленаковиќ Харалампие, Белешки за кирилометодијевското прашање кај Македонците во XIX век. — Гласник на ИНИ VII/1(1963); Поленаковиќ Х., Творецот на словенската писменост Кирил Солунски. — Предавања на Првиот семинар за македонски јазик, литература и култура. Скопје 1968; Поленаковиќ Х., Словенските просветители Кирил и Методија. Скопје 1968; Поленаковиќ Х., За словенските просветители Кирил и Методија. — Просветно дело XXV/1—2(1969); Поленаковиќ Х., Дипломатскиот значај на мисиите на Браќата Кирил и Методија со особен осврт на Моравската мисија. — Кирил Солунски 1. Скопје, МАНУ 1970; Поленаковиќ Х., Одзиви на Делото на Кирил Словенски кај Југословените. — Предавања на XII Семинар за македонски јазик, литера-

тура и култура. Скопје, Универзитет „Кирил и Методиј“ 1979; Поп-Атанасов Горѓи, Дело на словенските првоучители. — Нова Македонија 20. IV. 1985; Поповски Анте, Старомакедонскиот јазик — прв литературен јазик на Словените. — Нова Македонија 23. II; 2. III. 1985; Радојичиќ Ѓ., О Константину — Кирилу и Методију и о поченима словенске писмености. — Кирил Словенски 1. Скопје, МАНУ 1970; Рибарова Зденка, Чехословачката славистика за јазикот на старомакедонските ракописи. — Културен живот (Скопје)/1983/; Ристовски Блаже, Крсте П. Мисирков. Скопје, „Култура“ 1966; Ристовски Б., Некои прашања околу појавата на христијанството и писменоста кај Словените во Македонија. — Кирил Словенски 1. Скопје, МАНУ 1970; Ристовски Б., Димитрија Чуповски, I—II. Скопје, „Култура“ 1978; Ристовски Б., Основа на нова цивилизација. — Нова Македонија 20. IV. 1985; Сборник „Константин — Кирил Философ.“ „София, БАН 1969; Стаматовски Трајко, Од насушена норма до комплексна наука. — Нова Македонија 4. V. 1985; Стефанија Драги, Словенските филолози и прашањата за основата на старословенскиот јазик. — Кирил Солунски 1. Скопје, МАНУ 1970; Стојчевска — Антиќ В., Светила на Вселената. Кон 1100 годишнината од смртта на Методиј Солунски. — Нова Македонија 15—26. III. 1985; Теодоров — Балан А., Кирил и Методиј. I—II. Софиј 1920, 1934; Tisućnica slovjenjskih apostolah sv. Cirila i Metoda. Zagreb 1863; Този Нико П., Кирил и Методиј во творбите на македонските копаничари. — Кирил Солунски 1. Скопје, МАНУ 1970; Тот И., Константин — Кирил и Методиј. Софија 1981; Троицки С., Номоканов св. Мефодия и его важност за наше време. Кирил Солунски 1. Скопје, МАНУ 1970; Троицкиј С., Дали је „Закон судны и людей „саставио Свети Методије или бугарски кнез Борис?. — Историјски часопис (Београд) XI—XII (1963—1965); Троицкиј С., Св. Мефодий как автор „Закона судного людъм. — Сборник „Македонија и Македонци в прошлом. Скопје, ИНИ 1970; Троицкиј С., Св. Мефодий как славянский законодатель. — Богословские труды. Московская патриархия. Сборник второй. Москва 1961; Тунишкиј Л. М., Св. Климент, епископ славянский. Сергиев Посад 1913; Тъпкова — Заимова В., Солунските славяни и производът на Кирил и Методиј. — Сборник „Константин — Кирил Философ“. БАН 1969; Угринова Р., Животниот пат и делото на словенските просветители. — Универзитетски весник (Скопје) мај (1983); Угринова — Скаловска Р., Без затемнување на научните вистини. — Нова Македонија 20. IV. 1985; Hauptmann Lj., Uloga velikomoravske države u slaveno-njemačkoj borbi za Podunavlje. — Rad JAZU 243 (1932); Христовска М. А., Чествување и во Ватикан. — Вечер (Скопје) 8. III. 1985; Чехословакия и България през вековете. Софија, БАН 1963; Шопов Димитар, Две поетски творби на Константин Брегалнички за епохалното дело на словенските апостоли. — Кирил Солунски 1. Скопје, МАНУ 1970.